

Cultuurdeelname als verwerking van informatie of verwerving van status. Een confrontatie van twee alternatieve verklarende theorieën aan de hand van reeds verricht onderzoek

H.B.G. Ganzeboom*

Summary

In this article two theories are developed explaining differential participation in high cultural activities. The first one, the 'information theory', is an elaboration of the programmatic statement that differential participation in cultural events between individuals must be explained by the difference in information processing capacities of persons, and that differences in participation rates between events can be explained according to the complexity of the information processed. The second one, the 'status theory', is an elaboration of the programmatic statement that participation in cultural events is a function of the status a person wants to have, and that differences in participation rates between events are related to the status rendering characteristics of these events. In assessing the relative empirical value of the two competing explanatory theories, we review results from (mainly) Dutch research on leisure and cultural consumption. It is concluded that the information theory gives a somewhat better account of these results, but that the status theory cannot be discarded.

1. Inleiding

In dit artikel wordt het probleem aan de orde gesteld waarom sommige mensen frequent deelnemen aan culturele activiteiten en andere niet, of in mindere mate. Na een korte begripsbepaling zullen ter beantwoording van dit probleem twee alternatieve verklarende theorieën worden uitgewerkt. Aan de hand van resultaten van reeds verricht onderzoek naar cultuurdeelname zul-

* De auteur is werkzaam bij de Vakgroep Theorie en Methodologie van de Sociologie te Utrecht. Dit artikel is een bewerking van een lezing gehouden voor de Werkgemeenschap Verklarende Sociologie, mei 1982.

len we voor 10 aspecten van het cultuurparticipatieproces bespreken welke voorspellingen uit elk van beide theorieën kunnen worden afgeleid, en in hoeverre deze overeenkomen met de resultaten van dit onderzoek.¹

1.1. Begripsbepaling

Onder 'cultuur' wordt hier 'Cultuur' verstaan, het terrein van de '(schone) kunsten' of 'high culture'. We gebruiken deze term dus in zijn alledaagse betekenis, niet in zijn sociologische veralgemening. Welke activiteiten we precies onder cultuur zullen rekenen, laten we onafgegrensd. Ter bepaling van de gedachten zij het voldoende theater, film, concert, musea en tentoonstellingen, beeldende kunst, en boeken en tijdschriften te noemen.

Verder zullen we de volgende equivalenten termen gebruiken: cultuurparticipatie, cultuurconsumptie, cultuurdeelname, culturele activiteit(en) en varianten daarvan. Al deze termen zijn namen voor gedragingen van personen, en wel het bezoeken van culturele evenementen of het gebruik maken van culturele faciliteiten en instellingen. We hanteren niet het onderscheid tussen passieve (bezoek) en actieve (zelf doen) cultuurparticipatie. 'Passieve' culturele consumptie heet hier dus culturele activiteit.

1.2. Twee theoretische gezichtspunten

De twee theoretische gezichtspunten op cultuurdeelname zijn de informatie-(verwerkings)theorie en de status (verwervings)theorie. Beide kunnen worden teruggevonden in common sense-ideeën over cultuur, en hebben daarnaast een uitgewerkte wetenschappelijke achtergrond. Voor wat betreft de informatieverwerkingstheorie kan deze worden gevonden in het psychologisch werk van Moles (1958), Berlyne (1974), Berlyne & Madsen (1973) en Eysenck (1967, 1968). Het uitgangspunt wordt hierbij gevormd door hypothesen en experimenten over de verwerking van en waardering voor artistieke stimuli. Deze onderzoekstraditie der 'informatie-esthetica' is besproken in Ganzeboom (1982a).

De achtergrond van de statusverwervingstheorie is meer sociologisch van aard. De oorsprong kan gevonden worden in Veblens (1899) theorie over de 'leisure class' en haar 'conspicuous consumption', en Webers (1921) invoering van het 'stand'-begrip en de daarbij behorende levensstijl. Recent zijn de bijdragen van Homans (1974) en Collins (1975, 1979) van belang.

1.2.1. De informatieverwerkingstheorie

De informatieverwerkingstheorie van cultuurparticipatie is een uitwerking

van de gedachte dat culturele consumptie een vorm is van verwerking van (complexe) informatie, en dat verschillen in consumptie tussen personen verklaard kunnen worden uit verschillen in informatieverwerkingscapaciteit tussen personen. Verschillen in mate van consumptie tussen cultuurvormen kunnen verklaard worden met verschillen in complexiteit van informatie-aanbod daarbij. Uitgangspunt is dat mensen het over het algemeen prettig vinden informatie te verwerken. Een plezierige ervaring ontstaat wanneer iemand telkens opnieuw geconfronteerd wordt met een nieuw probleem en er in slaagt dat probleem tot een oplossing te brengen. Er bestaat evenwel ook de mogelijkheid dat informatie-aanbod te complex is, als chaotisch wordt ervaren en negatieve gevoelens wekt. Culturele stimuli kunnen gekarakteriseerd worden als een eindeloze bron van nieuwe informatie, die men tot op zekere hoogte naar eigen voorkeur, vermogen en tempo kan verwerken. Vandaar dat veel mensen het leuk vinden om op de een of andere manier en op het een of andere terrein cultuur te consumeren. In sommige gevallen is de culturele informatie echter te complex en wekt geen pleziergevoelens.

Er zijn drie individuele kenmerken, die iemand beter geschikt maken om informatie te verwerken: een groter vermogen informatie te verwerken, kennis van/gewenning aan de geboden informatie en voorkeur voor complexiteit.

Een *eerste* individuele differentiërende factor op het gebied van informatieverwerking is het *vermogen tot het verwerken van informatie*. Een belangrijke vorm hiervan is intelligentie, nader te omschrijven als het vermogen cognitieve informatie te verwerken. Intelligente mensen verwerken complexe vormen van cognitieve informatie gemakkelijker dan minder intelligente mensen en zullen dus meer plezier beleven aan complexe informatie. Intelligentie is een kenmerk waarvan de werking kan optreden in een groot aantal uiteenlopende vormen van cultuurparticipatie. Dat is belangrijk, omdat intelligentie scherp samenhangt met lidmaatschap van een maatschappelijk aanwijsbare groep, namelijk die van de hoger opgeleiden. Opleiding is een schifting van individuen naar talenten op cognitief gebied.

Het is mogelijk dat ook op andere gebieden vermogens zullen bestaan die informatie op dat gebied beter verwerkbaar maken voor een persoon. Hier valt te denken aan specifieke vermogens op het gebied van waarneming van ruimtelijke en beeldende voorstellingen, maar in het bijzonder aan muzikaliteit. Er is weinig reden aan te nemen dat muzikaliteit met intelligentie verband houdt, noch dat het onderwijsstelsel een schifting op andere vermogens dan intelligentie teweeg brengt.

Een *tweede* individueel differentiërende factor op het gebied van informatieverwerking is de *kennis en oefening* die men wat betreft de aangeboden in-

formatie al heeft. Iemand die al vertrouwd is met een culturele uiting of op de verwerking van deze informatie bijzonder getraind is, zal gemakkelijker complexe informatie verwerken en daaraan meer plezier beleven. Zoals bij de vermogens tot informatieverwerking is er hier weer een sterke relatie tussen de genoten opleiding en kennis en vaardigheid wat betreft intellectuele, cognitieve cultuurvormen. Een tweede bron van kennis en oefening kan gelegen zijn in de training in het ouderlijk gezin en een derde in zelfwerkzaamheid op dit gebied.

De *derde* individueel differentiërende factor op het gebied van informatieverwerking is *voorkeur voor complexiteit*. Dit wordt in de psychologie extraversie genoemd, de tegenpool introversie. Introverten² zijn mensen die een voorkeur hebben voor weinig stimulering van buitenaf. Zij zoeken deze dan ook niet en hebben een negatieve waardering voor een overvloed aan informatie. Extraverten zijn daarentegen mensen die een voorkeur hebben voor veel stimulering van buitenaf. Zij zoeken deze en hebben eerder een negatieve waardering voor gebrek aan informatie. Derhalve zullen mensen die hoog scoren op een extraversieschaal meer aan culturele activiteiten meedoen en een voorkeur hebben voor complexere vormen daarvan. De waarde van deze voorspelling is zuiver theoretisch. Introverten en extraverten zijn niet aanwezig in een maatschappelijk aanwijsbare groep, dus is de praktische waarde van deze voorspelling waarschijnlijk vrij beperkt. We bekijken haar toch, omdat zij een overschotgehalte van de informatieverwerkingstheorie geeft, en bevestiging een uniek argument geeft dat cultuurparticipatie een zaak van informatieverwerking is.

Vanuit de informatieverwerkingstheorie is voorts het idee van belang dat cultuurvormen kunnen worden *geschaald naar complexiteit* en dat moeilijkere vormen meer plezier zullen verschaffen bij hen die door vermogens, kennis of voorkeur beter geschikt zijn complexere culturele informatie te verwerken. Wat gemakkelijk of moeilijk is, kan op een aantal manieren worden uitgemaakt. In de *eerste* plaats zijn hierover alledaagse ideeën in omloop. Flutromans zijn gemakkelijker dan literaire romans. Mozart is moeilijker dan Abba. Ten *tweede* kan men hypothesen over complexiteit van cultuurvormen formuleren. Een hypothese waarvan wij gebruik zullen maken, is dat de hedendaagse, moderne en experimentele vormen van cultuur moeilijker zijn dan de oudere, klassieke en traditionele vormen van cultuur.

1.2.2. De statusverwervingstheorie

De statusverwervingstheorie van cultuurparticipatie is een uitwerking van de gedachte dat culturele consumptie een vorm is van verwerving of bekrachtiging van een hoog sociaal prestige, en dat verschillen in consumptie tussen

personen en tussen cultuurvormen verklaard kunnen worden uit verschillen in status en statusnastreving tussen personen. Verschillen tussen cultuurvormen kunnen verklaard worden uit verschillen in statusverlenend karakter. Uitgangspunt is dat cultuurparticipatie in onze samenleving wordt gezien als behorend bij hogere statusgroepen. Veel mensen vinden het aantrekkelijk zich een zo hoog mogelijke status te verwerven. Dit echter voorzover dit enigszins binnen het bereik ligt. Voor mensen voor wie de hoge maatschappelijke status die met cultuurdeelname geassocieerd wordt ten enenmale onbereikbaar is, zal het nastreven ervan frustrerend zijn. Ze zullen dit dus nalaten. Het streven van hogere groepen om via cultuurparticipatie status te verwerven of te bevestigen, vindt derhalve een complement in de weerzin van lagere groepen hiertegen.

Als cultuurparticipatie geassocieerd wordt met een hoge maatschappelijke status, dan geldt dat hoe hoger de *status* is van de groep waarvan iemand deel uitmaakt, des te meer men cultureel actief zal zijn. De drie belangrijke dimensies van maatschappelijke status zijn: opleiding, beroep en inkomen. Van deze drie is beroep de klassieke prestigedimensie. Deze is definiërend voor de klasse of levensstijlgroep waarvan men deel uitmaakt. We verwachten van alle statusdimensies een positief effect op cultuurparticipatie, maar in het bijzonder van beroepsprestige.

Een tweede individueel differentiërende factor op het gebied van statusverwerving is de *inconsistentie van statusfactoren*. Veel mensen behoren niet eenduidig bij een gegeven statusgroep, maar behoren of behoorden tot verschillende statusgroepen. Twee gevallen hiervan zijn inconsistentie tussen opleiding en beroep of tussen milieu van herkomst en huidige status. We zullen in het bijzonder kijken naar het geval waarin mensen een hoger beroep hebben dan naar hun opleiding verwacht mocht worden, en naar het geval waarin men afkomstig is uit een lager milieu dan waarvan men nu deel uitmaakt. Deze gevallen zijn analoog in de zin dat de bereikte status hoger is dan de status op het punt van uitgang. We veronderstellen dat onder deze twee groepen van sociale stijgers er een sterke neiging zal bestaan de bereikte status te beklemtonen en door culturele activiteiten de lagere statusherkomst te compenseren.

Vanuit de statusverwervingstheorie is voorts het idee van belang dat cultuurvormen kunnen worden ingedeeld naar *mate van statusverlening* en dat relatief statusverlenende vormen meer in de belangstelling zullen staan bij groepen die door cultuurparticipatie status willen verwerven of benadrukken. Wat statusverlenend is en wat niet of in mindere mate berust op een aantal factoren. We denken dat een cultuurvorm meer statusverlenend is:

– naarmate er meer representatieve aanwezigheid vereist is;

- er een sterkere nadruk ligt op de ontmoeting en communicatie tussen deelnemers;
- de inhoud van het gebodene de kennelijke status van de aanwezigen symboliseert, althans deze niet aantast.

2. Vergelijking van de beide theorieën en bekende onderzoeksresultaten

We willen nu tot een vergelijking van deze gezichtspunten komen en bekijken in welke mate elk van beide met de werkelijkheid overeenkomt. Het zal duidelijk zijn dat beide theorieën een aantal voorspellingen gemeen hebben. Zo kan uit beide theorieën verklaard worden waarom hoge statusgroepen zoveel aan culturele activiteiten deelnemen.

Maar belangrijker is dat de beide theorieën ook zeer uiteenlopende voorspellingen doen. Op voorhand kunnen we al vaststellen dat geen van beide op logische gronden de andere als afgeleid onderdeel zou kunnen bevatten. Theoretisch hebben ze overschotgehalte ten opzichte van elkaar: zij doen beide uitspraken die juist niet in het alternatief thuishoren. Precies op deze voorspellingen dient over de verhouding tussen de beide alternatieven beslist te worden.

We vergelijken de beide theorieën in het licht van bekende resultaten van het onderzoek naar cultuurparticipatie. Vooraf zullen enige opmerkingen worden gemaakt over moeilijkheden die optreden bij het gebruiken en vergelijken van resultaten van reeds gepubliceerd onderzoek. Vervolgens zal voor een tiental aspecten van het cultuurparticipatieproces een uitwerking van de twee theorieën worden gegeven.

De afgeleide voorspellingen uit de twee theorieën zijn verzameld in een overzicht.

2.1. Keuze van onderzoeksverslagen

Het onderzoek naar culturele activiteiten behoort tot de oudere en in kwantiteit meest ontwikkelde tradities van Nederlands sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Reeds in 1955 zijn twee grote surveys (CBS, 1959; De Wolff & Hissing, 1957) gehouden, en in de zestiger en zeventiger jaren is het onderwerp regelmatig opnieuw ter hand genomen. Er zijn zowel grote overzichts-surveys als een grote hoeveelheid kleinere publieksonderzoekingen te vinden.

Toch is het niet juist te denken dat door deze relatief grote stroom van empirische gegevens er een gedetailleerd en gekwantificeerd beeld van culturele

publieksgroepen bestaat. Integendeel, wanneer men dit terrein overziet, is het moeilijk tot empirische generalisaties te komen. De belangrijkste redenen hiervoor liggen in methodologische moeilijkheden. Deze zijn:

– Veel onderzoeken op dit gebied zijn *publieks*onderzoeken, die door hun opzet slechts indirect licht kunnen werpen op de vraag wie wel en wie niet aan culturele activiteiten deelnemen, en waarom. Om deze vragen te kunnen beantwoorden moet men immers een zodanige *doorsnee* van de bevolking onderzoeken dat daarin een vergelijking gemaakt kan worden tussen personen die wel en niet deel uitmaken van een culturele publieksgroep. Gegevens van publieksonderzoeken kunnen slechts in een vergelijkend perspectief getrokken worden als 1. kenmerken van de publieksgroep vergeleken kunnen worden met standaardgegevens over de bevolking, of 2. binnen die publieksgroep een vergelijking wordt gemaakt tussen personen die weinig en veel deelnemen en tegelijkertijd verondersteld wordt dat die overgang veel lijkt op die tussen al dan niet deelnemen. Van de eerste mogelijkheid is zelden, van de tweede mogelijkheid wat vaker gebruik gemaakt.

– Onderzoeken zijn slechts zelden zo opgezet dat ze vergelijkbaar zijn. Er zijn op dit terrein – zoals overal in de sociologie – weinig gestandaardiseerde meetinstrumenten voorhanden. Verschillen in steekproeftrekking, verschillen in vraagstelling, hercoderingen en het gebruik maken van verschillende statistische analysetechnieken zijn er allemaal voor een deel voor verantwoordelijk dat een exacte vergelijking van resultaten een complexe opgave is.

– De onderzoekserie wordt slechts in beperkte mate gekarakteriseerd door een systematisch onderzoek naar dezelfde hypothesen. Vaak is er van ideeën vooraf nauwelijks sprake. En als dat wel het geval is, blijven deze vaak impliciet en passen slecht bij de resultaten in vorig onderzoek.

Het ligt niet in onze bedoeling de traditie van empirisch onderzoek naar cultuurparticipatie met deze opmerkingen te diskwalificeren. We willen slechts aanduiden welke moeilijkheden optreden bij het samenvatten van de resultaten van dit onderzoek.

Een beperking van de door ons weer te geven onderzoeksliteratuur is dat zij voor het grootste deel betrekking heeft op Nederlandse onderzoeken. Wat betreft deze traditie is geprobeerd de belangrijkste projecten sinds 1955 (toen de eerste grote surveys zijn gehouden) bij elkaar te krijgen. Niet is gepoogd ook het buitenlands onderzoek te coveren. Hiernaar zijn slechts incidenteel verwijzingen opgenomen.

2.1.2. De vergeleken onderzoeksverslagen

De door ons vergeleken onderzoeksverslagen laten zich indelen naar onderzochte culturele activiteiten. Het basismateriaal voor vergelijking wordt geleverd door een groep onderzoekingen die *cultuurparticipatie in het algemeen*, of *meerdere culturele activiteiten* (als vorm van vrijetijdsbesteding) tot onderwerp hebben. Op basis van deze onderzoekingen kan het gemakkelijkst een vergelijking worden gemaakt tussen wel en niet deelnemen. Het zijn: de vrijetijdssurveys van het CBS (1959, 1965) en de leefsituatiesurveys van het SCP (1974, 1976, 1978) en het CBS (1979). Ook De Wolff & Hissing (1957) is een zeer groot survey van oudere datum. Het onderzoek van Wippler (1968) is erg bepalend geweest voor de inrichting van andere vrijetijds-onderzoekingen. De onderzoekingen van Van Delden (1969) en Veen (1969) zijn exacte replicaties van een aantal vragen uit dit Gronings vrijetijds-onderzoek voor respectievelijk een Nederlandse steekproef en een vergelijkbare stad (Gouda) 15 jaar later. Ook Kamphorst & Van Besouw (1971) hebben een aantal vragen van Wippler gerepliceerd. Stoppelenburg (1979) is een recent landelijk onderzoek met cultuurdeelname als hoofdonderwerp. In principe biedt dit onderzoek de meest recente en uitgebreide gegevens op dit terrein. De verslaggeving is echter door een wat specifieke keus van analysetechniek (discriminantanalyse) wat moeilijk op waarde te schatten. Toffler (1964), Kando (1975), Baumol & Bowen (1966), Van Mechelen (1966) en Dumazedier & Ripert (1966) bieden een uitzicht op de gang van zaken bij cultuurparticipatie in respectievelijk de Verenigde Staten, België en Frankrijk. Wat betreft *theaterbezoek* bekijken we Zweers & Welters (1970), een overzichtsstudie van een groot aantal onderzoekingen naar theaterbezoek in Nederland. Daarnaast Asselbergs-Neessen (1969) en Kamphorst & Van Besouw (1970), twee publieksonderzoekingen (van de schouwburgen van Nijmegen, respectievelijk Utrecht), die zich onderscheiden door een opzet, waarin naast het publiek ook een controlegroep is ondervraagd. Voor *concertbezoek* hebben we Valkman & Jansen (1975, 1981), een overzicht van een groot aantal onderzoekingen naar concertbezoek in Nederland. Belangrijk zijn voorts De Jager (1967) en Overste (1973), twee onderzoeken waarin evenwel niet erg zorgvuldig met de empirische gegevens wordt omgesprongen. Met wat heranalyse (zie Valkman & Jansen) zijn er toch een paar aardige dingen uit te halen. Bertier (1976) en Dollase (1978) bevatten enkele interessante bevindingen over muzikale voorkeuren. Voor *dans en ballet* hebben we Schrijnen-VanGastel (1974), een overzichtsstudie. Op *beeldende kunst/musea* hebben betrekking: Valkman (1969) en Dijkman & Oppenhuizen (1980) over respectievelijk het publiek van het Rijks- en Stedelijk Museum. Welters & Eykman (1976) en Welters & Eykman (1978) zijn studies over de samenstel-

ling van het publiek van aankoopsubsidies en artotheken. Hierin wordt een andere methode toegepast om publieksgroepen te vergelijken met niet-participanten: vergelijking met bekende statistische gegevens over de bevolking. Over *lezen* bestaat 'Leesgedrag en bibliotheekgebruik' (1975) en de 'Speurwerkboekenomnibus' (1979-1981). Lezen is een vorm van cultuurparticipatie waaraan zoveel wordt meegedaan dat het moeilijk en overbodig is een publieksonderzoek te houden. Hoewel we hier dus de beschikking hebben over onderzoek van een doorsnee van de bevolking, en we vergelijkingen kunnen maken tussen wel- en niet-lezers, levert dit niet veel op, omdat deze onderzoeken theoretisch weinig zijn onderbouwd. In Eykman (1981) wordt wat systematischer een beeld van de lezer geschetst.

2.2. Samenhang tussen vormen van culturele activiteit

Als één van de 'well established facts' van cultuurparticipatie-onderzoek kan gelden dat er een stevige correlatie bestaat tussen allerlei vormen van cultuurparticipatie. Wanneer men van iemand weet dat deze deelneemt aan één vorm van culturele activiteit, dan is er een meer dan gemiddelde kans dat die persoon ook deel uitmaakt van andere culturele publieksgroepen. Een lijst van bevestigingen van deze uitspraak is de volgende. In 1961 constateert In 't Veld-Langeveld dat kunstkopers vaker naar het museum gaan, vaker boeken kopen en vaker tentoonstellingen bezoeken. In 1968 heeft Wippler een groot aantal vrijetijdsbestedingen gefactoranalyseerd. De clustering van activiteiten is zeer sterk voor de vier vormen van cultuurparticipatie: bezoek aan bioscopen, concert, schouwburg en schilderijtentoonstellingen. Deze resultaten zijn gerepliceerd in de onderzoeken van Van Delden (1969), Kamphorst & Van Besouw (1971), en Veen (1981). Kamphorst & Van Besouw vinden daarnaast nog een samenhang met boeken lezen. Ook uit de leefsituatiesurveys (SCP, 1974, 1978; CBS, 1979) komt de samenhang naar voren tussen deze cultuurparticipatievormen en andere, zoals het bezoek aan monumenten en bezienswaardigheden. In 'Leesgedrag en bibliotheekgebruik' (1975) wordt een verband geconstateerd tussen lidmaatschap van bibliotheken en het bezoeken van tentoonstellingen, theater, lezingen en musea. In hun onderzoeken van 1976 en 1978 stellen Welters & Eykman vast dat kunstkopers en kunstleneren niet alleen meer naar musea, toneel en concerten gaan dan de gemiddelde Nederlander, maar ook meer dan bezoekers van een aantal cultuurmanifestaties.

Over het algemeen kan dus geconcludeerd worden dat verschillende cultuurparticipatievormen sterk met elkaar samenhangen. Incidenteel blijkt uit onderzoek ook wel eens dat de samenhang minder sterk is, en dat bijvoor-

beeld lezen bij (orthogonale) factoranalyse in een andere dimensie terecht komt dan andere cultuurvormen (Wippler, 1968). Maar uitdrukkelijk wijzen we erop dat we nooit hebben gevonden dat activiteiten negatief met elkaar samenhangen.

De bevinding van samenhang tussen culturele activiteiten is minder triviaal dan men zo op het eerste gezicht zou denken. Men moet dit gegeven namelijk zien tegen de achtergrond van het feit dat culturele activiteiten tot de relatief tijdsintensieve vormen van gedrag behoren. Het eigene van tijdsintensieve gedragingen is dat ze ten koste van elkaar gaan, zeker wanneer we weten dat de hoeveelheid vrije tijd, die ieder tot zijn beschikking heeft, relatief constant is. Hieruit zouden we verwachten dat er een negatieve correlatie bestaat tussen het deelnemen aan verschillende cultuurvormen. Dat deze niet optreedt, kan niets anders betekenen dan dat de gemeenschappelijke determinanten van culturele activiteiten een zeer sterk effect hebben.

De sterke samenhang tussen de verschillende vormen zegt overigens niet zoveel over de verklarende waarde van de door ons geschetste theorieën. Zowel binnen de statusverwervingstheorie als de informatieverwerkingstheorie kunnen we een dergelijke samenhang plaatsen (niet zozeer: verwachten). Beide wijzen immers voor alle vormen van cultuurparticipatie dezelfde determinanten aan.

Om tot een vergelijking te komen van beide theorieën moet men hypothesen maken over de *mate* waarin culturele activiteiten met elkaar samenhangen. Bij de informatieverwerkingstheorie kunnen we verwachten dat met name de soorten overlappen, die dezelfde kennis en vaardigheden vragen. Een voorbeeld hiervan is museumbezoek en het bezichtigen van monumenten, waarvoor beide historische kennis nuttig is. Bij de statusverwervingstheorie zouden we daarentegen verwachten dat de vormen overlappen waaraan in eenzelfde mate status kan worden ontleend. Een mooie testcase voor beide theorieën is de overlap tussen theater- en concertbezoek. Vanuit de informatieverwerkingstheorie bezien, doen deze een nogal verschillend beroep op kennis en vaardigheden. Bezoekers van toneelvoorstellingen zullen daar meer plezier aan beleven wanneer hun cognitieve en verbale vaardigheden sterk ontwikkeld zijn. Concertbezoekers hebben meer baat bij muzikale kennis en vaardigheden. Er is weinig reden om aan te nemen dat deze twee soorten kennis en vaardigheden veel met elkaar te maken hebben. Vanuit de informatietheorie kan dus voorspeld worden dat de overlap tussen theater- en concertbezoek gering zal zijn. Vanuit de statusverwervingstheorie ziet dezelfde relatie er heel anders uit. Theater en concert vinden vaak plaats in dezelfde accommodatie, en in eenzelfde vormelijke entourage. Beide activiteiten kunnen wat dit betreft, gezien worden als extreem statusverlenend. Van-

uit de statusverwervingstheorie kan dus voorspeld worden dat er een grote overlap zal zijn tussen theater- en concertbezoek.

In de onderzoeksuitslagen vinden we vrij sterke aanwijzingen dat theater- en concertbezoek sterk verwante cultuurvormen zijn. Wippler (1968), Van Delden (1969) en Veen (1981) vinden ze terug op één factor, samen met musea en tentoonstellingen. Ook uit een door onszelf gehouden onderzoek (Ganzeboom, 1982a) blijkt een zeer sterke overlap tussen toneel- en concertbezoek, in feite de sterkste die tussen participatievormen aanwezig is.

Er is ook wel enige aanwijzing dat er een sterkere overlap is tussen publieks- groepen van cultuurvormen die een beroep doen op eenzelfde kennis en vaardigheden. Aanwijzingen voor een grotere overlap tussen museumbezoek en het bezichtigen van monumenten geven Stoppelenburg (1979) en Ganzeboom (1982a).

2.3. Status en cultuurparticipatie

Zowel de informatieverwerkingstheorie als de statusverwervingstheorie doen verwachten dat mensen met een hogere sociale status meer aan culturele activiteiten zullen deelnemen dan mensen met een lagere sociale status. Het tussenliggend mechanisme is in beide gevallen echter nogal verschillend, en deze globale voorspelling die ze gemeenschappelijk hebben, berust op het gegeven dat in onze samenleving de statuskenmerken opleiding, beroep en inkomen vrij sterk met elkaar samenhangen.

Interessanter is het de beide theorieën te vergelijken naar de voorspellingen die ze doen over de relatieve invloed en de directheid van het effect van de verschillende statusdimensies. Ten aanzien van de meest prominente statusdimensies doet de informatieverwerkingstheorie verwachten dat de opleiding van beslissend belang zal zijn, en dat de correlatie tussen beroep/inkomen en cultuurparticipatie volledig verklaard kan worden uit de samenhang van deze dimensies met de opleiding. Binnen de statusverwervingstheorie zouden we juist verwachten dat alle statusdimensies een direct effect op culturele activiteit hebben, maar dat het grootste effect komt van de dimensie die het meest bepalend is voor de statusgroep waartoe men behoort: het beroep.

De klassieke statusdimensies opleiding, beroep en inkomen behoren tot de vaak voorkomende variabelen in onderzoek naar cultuurparticipatie. De bevinding dat culturele activiteit meer voorkomt in hogere statusgroepen wordt in vrijwel elk onderzoek opnieuw gedaan, al worden niet telkens dezelfde statusdimensies gebruikt. Veel auteurs stellen zich ermee tevreden te constateren dat cultureel actieven nu eenmaal een maatschappelijke elite vormen, in welke statussoort je dat ook uitdrukt. Ze geven geen multivariate

analyse waarin het effect van opleiding, beroep en inkomen van elkaar worden gescheiden.

In studies waarin dat wel gedaan wordt, is een vaak terugkerend resultaat dat het effect van opleiding verreweg het grootst is. Zo komt Wippler (1968) met een door opleiding verklaarde variantie van .33, een getal dat in de vergelijkbare analyses van Kamphorst & Van Besouw (1971), Van Delden (1969) en Ganzeboom (1982a) wel wat lager blijkt te liggen, maar toch telkens het sterkste effect van alle onderzochte variabelen geeft. Een karakteristiek bij deze onderzoeken is verder dat het effect van beroep (een variabele die zeer sterk met opleiding samenhangt), dat in de nulde orde meestal wat kleiner is dan van opleiding (maar nog altijd aanzienlijk), bij multivariate analyse grotendeels een schijneffect blijkt te zijn. Bij Kamphorst & Van Besouw (1971) en Ganzeboom (1982a) valt dit effect helemaal weg. Bij Wippler (1968) blijft een piepklein effect van 'sociale rangstand' over. Hoewel deze resultaten dus vrij sterk in de richting van cultuurparticipatie als informatieverwerking wijzen, is dit laatste toch een puntje in het voordeel van de statusverwervingstheorie. Die puntjes kunnen we ook halen uit de analyse van het CBS (1959) van het oudste vrijetijdssurvey. Beroep is hier niet naar prestige opgedeeld, maar wel globaal. Het verband tussen beroep en cultuurparticipatie is niet geheel terug te brengen tot een contaminatie met opleiding: wanneer constant gehouden wordt op opleiding blijft er een verschil tussen loontrekkende en risicodragende middenstand. Verder valt uit deze studie op te maken dat het verband tussen status en cultuurparticipatie niet lineair is. Mensen met alleen lager onderwijs doen in het geheel niets aan cultuur, dan stijgt het niveau opeens, om vervolgens geleidelijk door te stijgen. Er valt een 'cultuurdrempel' te zien. Meer dan 20 jaar later toont Eykman (1981) aan dat deze wat betreft het lezen nog steeds bestaat. Het is niet duidelijk hoe dit effect verklaard kan worden, maar een interpretatie in termen van een groepsnorm om al dan niet aan cultuur deel te nemen (en dus een status-theoretische verklaring) lijkt ons meer voor de hand liggen dan de veronderstelling dat er een breuk in intelligentie en verworven kennis zit tussen de laagste en de hogere opleidingsgroepen.

Uit een aantal studies blijkt dat ook inkomen een zelfstandig effect kan hebben op culturele activiteit, en wel met name op de prijzige vormen daarvan. De 'Speurwerkboekenomnibus' (1979) laat zien dat de relatie van het kopen van boeken met inkomen minstens even sterk is als met opleiding. Welters & Eykman (1978) tonen dat kunst aankoop ongelijker verdeeld is over inkomensgroepen dan over opleidingsgroepen. Deze bevinding moet overigens kritisch bekeken worden, omdat van de kunstkopers bijna iedereen in de hoogste opleidingsgroep zit en hier dus weinig differentiatie meer

mogelijk is. De analyse van het tweede leefsituatiesurvey (SCP, 1978) toont dat het zelfstandig effect van inkomen behouden blijft als constant gehouden wordt op zowel opleiding als statusherkomst. Dit betreft een samengestelde vorm van cultuurparticipatie, niet alleen dure vormen.

Uit andere studies zou blijken dat er maar een betrekkelijk zwakke relatie bestaat tussen statusindicatoren en cultuurparticipatie. Het meest uitdrukkelijk hierin is Valkman (1976) die in een onderzoek naar het publiek van het Rijksmuseum op de flap constateert dat 'het Rijksmuseum het enige culturele instituut (is) dat bezocht wordt door een niet-elitair publiek'. Mocht men dit interpreteren als een uitspraak waarin gezegd wordt dat het publiek van het Rijksmuseum wat betreft sociale gelaagdheid een getrouwe afspiegeling vormt van de Nederlandse (Amsterdamse?) bevolking, dan wordt men door Valkman in de samenvatting al teleurgesteld met de afzwakking dat het Rijksmuseum 'waarschijnlijk het enige culturele instituut in ons land (is) waar onder de bezoekers ook een ruime representatie te vinden is van de lagere sociale klassen'. Hetgeen iets volstrekt anders is. Maar hoe komt Valkman tot het ene dan wel tot het andere oordeel? Hoewel het merendeel van zijn boek met tabellen gevuld is, is er niet één die bijvoorbeeld de opleidingsverdeling van de publieksgroep vermeldt. Laat staan dat deze vergeleken wordt met de opleidingsverdeling van de bevolking. Een ander onderzoek waaruit slechts in geringe mate een samenhang blijkt te zijn tussen cultuurparticipatie en statusfactoren is dat van Stoppelenburg (1979). Hij vindt wel een vrij zwakke samenhang tussen opleiding en theater- en museumbezoek, maar geen relatie tussen opleiding en monumentenbezoek. Stoppelenburg toont echter alleen maar multivariate tabellen en niet de nulde orde-effecten. Een interpretatie van zijn gegevens kan dus zijn dat hij er grotendeels in geslaagd is op te sporen welke variabelen tussen status en cultuurparticipatie intermediairen. Helaas laten zijn tabellen niet zien hoe dat dan precies in elkaar steekt.

Dat ook in andere landen een zeer sterke relatie bestaat tussen cultuurparticipatie en opleiding blijkt uit de onderzoeksverslagen van Toffler (1964), Kando (1975), Baumol & Bower (1966), Van Mechelen (1966), Dumazedier & Ripert (1966), Dollase (1978) en Bourdieu (1964).

Resumerend kunnen we stellen dat uit vrijwel alle onderzoeken een naar verhouding zeer sterk verband naar voren komt tussen status en cultuurparticipatie. In een groot aantal onderzoeken blijkt deze relatie grotendeels terug te brengen tot het directe effect van opleiding op cultuurparticipatie en de samenhang van opleiding met andere statusdimensies. Dat is een zeer sterke aanwijzing voor de juistheid van de informatieverwerkings-theorie van cultuurparticipatie. Voorzover inkomen een zelfstandige in-

vloed op cultuurparticipatie behoudt, lijkt dit eerder een effect van inkomen als bestedingsmogelijkheid te zijn dan als statusindicator; immers het gaat doorgaans op voor duurdere cultuurvormen. Saillant is evenwel dat we in een aantal gevallen hebben gezien dat opleiding het effect van beroep wel grotendeels, maar niet helemaal wegverklaart. Dit is een aanwijzing dat er toch wel wat steekt in de statusverwervingstheorie van cultuurparticipatie.

2.4. Verschillen in spreiding van cultuurvormen

Gegeven de oververtegenwoordiging van hogere statusgroepen bij culturele activiteiten, kunnen we veronderstellingen gaan maken over verschillen in sociale spreiding van culturele activiteiten. Onze overwegingen zijn daarbij analoog aan die in 2.2 gebruikt zijn over de mate van overlap tussen de verschillende activiteiten. De belangrijkste voorspelling uit de informatieverwerkingstheorie is dat cultuurparticipatievormen minder gespreid zijn over lagere statusgroepen naarmate deelname daarvan meer een beroep doet op kennis en vaardigheden om de culturele informatie te verwerken. Een afleiding hieruit is dat oudere, klassieke en traditionele vormen van cultuur meer sociaal gespreid zijn dan hedendaagse, moderne en experimentele vormen.

De belangrijkste voorspelling uit de statusverwervingstheorie is dat een cultuurparticipatievorm minder gespreid is over lage statusgroepen, naarmate men er meer status aan kan ontleen. Een afleiding hieruit is dat de sociale spreiding van cultuurdeelname het geringst zal zijn bij die vormen waar een representatieve aanwezigheid gebruikelijk is, en het ontmoetingsaspect sterker op de voorgrond staat. Een goed voorbeeld daarvan lijkt ons theater- en concertbezoek, terwijl een solitaire activiteit, die voornamelijk thuis gebeurt, als het lezen van boeken, een voorbeeld is van een weinig statusverlende activiteit is. Voorts is het mogelijk uit de statusverwervingstheorie voorspellingen af te leiden over verschillen binnen soorten, wanneer we letten op de aard van de uitgedragen culturele boodschap. Het ligt voor de hand dat hogere statusgroepen niet zoveel zullen zien in cultuurvormen waar hun status wordt aangetast, maar juist cultuurvormen zoeken waarin hun status gesymboliseerd wordt. Wat betreft musea en monumenten verwachten we dan bijvoorbeeld dat de belangstelling meer sociaal gespreid zal zijn wanneer meer alledaagse objecten het onderwerp zijn. Wat betreft theater zal een dergelijke spreiding groter zijn bij vormen van kritisch of politiek toneel. Dit laatste mag niet alleen verwacht worden vanwege de uitgedragen boodschap, maar ook omdat de opkomst van deze weinig traditionele toneelvormen alom heeft geleid tot een andere entourage waarin de opvoering plaatsvindt.

We komen hier een punt tegen waarop informatieverwerkingstheorie en

statusverwervingstheorie twee tegengestelde voorspellingen doen. Terwijl de informatieverwerkingstheorie voorspelt dat politiek en vormingstheater een nieuwe en daarom complexe vorm van toneel is, en derhalve weinig sociaal gespreid, voorspelt de statusverwervingstheorie juist een grote sociale spreiding omdat de hoge statusgroepen door de uitgedragen boodschappen niet zo erg worden aangetrokken, en de lagere statusgroepen wel. Analoge opmerkingen kunnen gemaakt worden over de belangstelling voor traditionele vormen van kunst (schilderijen, grote monumenten) en moderne verzamelings- en beschermingsgebieden (geschiedenis van het gewone volk, industriële objecten).

Bekijken we de onderzoeksverslagen op dit punt, dan valt op dat een indeling van cultuurvormen naar complexiteit door veel auteurs uitdrukkelijk wordt gebruikt. Zo begint het CBS (1959) de analyse van vrijetijdsbesteding met een indeling naar licht en zwaar amusement. De Jager (1967) beschouwt in zijn analyse van concertbezoek lichte en moeilijke muziekvormen. Dollase (1978) maakt een indeling naar mainstream en moderne jazz. Overste (1973) maakt een verschil naar lichte en serieuze klassieke muziek. Bernard (1973) vindt in de gegevens een opdeling naar voorkeuren voor traditionele en hedendaagse beeldende kunst. In al deze onderzoeken heeft op de een of andere manier een schaling (meestal: tweedeling) plaatsgevonden van cultuuruitingen op een complexiteitsdimensie. De bevinding is daarbij onveranderlijk: voorkeur voor complexere vormen van cultuur wordt steeds gevonden bij de hogere statusgroepen. Wat algemener geldt zelfs: factoren die onderscheid maken tussen niet en wel deelnemen aan culturele activiteiten (zoals de hieronder nog te behandelen factoren statusafkomst, culturele socialisatie, kennis en vaardigheden en leeftijd) differentiëren ook steeds in de voorkeur voor complexere in plaats van eenvoudiger vormen van cultuur.

Tegenover deze goede resultaten bij een dimensionering op grond van informatie-theoretische kenmerken kan de statusverwervingstheorie weinig zetten. Er is slechts de bevinding dat inderdaad theater en concert de cultuursorten zijn die het minst sociaal gespreide publiek trekken. Dergelijke gegevens leveren Stoppelenburg (1979) en Ganzeboom (1982a).

2.5. Het verloop van deelname tijdens het leven

In de informatieverwerkingstheorie wordt gezegd dat culturele activiteit plezieriger wordt naarmate men er meer van weet, en er al meer tijd en geestelijke vermogens in geïnvesteerd heeft. We mogen daarom verwachten dat culturele activiteit een doorlopend proces is, waarin men zich steeds meer gaat specialiseren, en niet gemakkelijk van genre wisselt. Verder kunnen we ver-

wachten dat mensen die relatief vroeg begonnen zijn (zie hieronder in 2.7) een voorsprong in kennis en vaardigheid hebben opgebouwd, en dat men daarom op latere leeftijd of na een onderbreking van de deelname niet meer gemakkelijk (opnieuw) tot deelname zal komen. Karakteristieke cultuurparticipatie 'carrières' zullen dus vroeg beginnen en weinig onderbrekingen vertonen.

Vanuit de statusverwervingstheorie verwachten we juist dat culturele activiteit zal fluctueren met de statusgroep waarin men verkeert. Wanneer men sociale stijging ondergaat, zal men alsnog gaan deelnemen, ook al heeft men dat niet eerder gedaan. Een belangrijk geval van wisseling van statusgroep kan het huwelijk zijn. Andere voorbeelden van dergelijke veranderingen kunnen zijn verhuizingen (nieuwe kennissen) en verandering van beroep.

Het onderwerp van cultuurparticipatie 'carrières' is niet erg systematisch onderzocht, maar in tal van onderzoeken zijn wel aanwijzingen te vinden dat culturele activiteit reeds in de vroege socialisatiefase aanvangt, en dat deze socialisatie, thuis of op school, blijft differentiëren in het latere cultureel gedrag. Asselbergs-Neessen (1969) vindt dat mensen die al op jonge leeftijd naar de schouwburg gaan, dat op latere leeftijd ook veel doen. Schrijnen-Van Gastel (1974) meent dat dit ook het geval is voor belangstelling voor dans, maar verzuimt om de relevante tabellen te tonen. Ook Kamphorst & Van Besouw (1973) laten zien dat schouwburgbezoek al in de jeugd begint en dat mensen die door hun ouders tot schouwburgbezoek zijn gestimuleerd ook nu nog vaker gaan. Wat betreft concertbezoek heeft De Jager (1967) vrij uitgebreid het probleem aan de orde gesteld in welke fase van het leven dit gedrag ontstaat. Hij onderscheidt primaire socialisatie (thuis) en secundaire socialisatie (via school of een ander kanaal). Het is uit zijn verslag moeilijk op te maken welke weg belangrijker is, maar secundair telwerk leert dat concertbezoekers voor het overgrote deel reeds in hun vroege jeugd tot deze vorm van cultuurparticipatie zijn gekomen. Met een sterk resultaat komen ook Valkman & Jansen (1975) naar voren. Ze menen dat het publiek van klassieke concerten sterk aan het verouderen is en dat het op het moment van onderzoek uit dezelfde mensen bestaat als 15 jaar daarvoor. Kamphorst & Van Besouw (1971) doen dezelfde uitlatingen over theaterbezoekers. Deze twee bevindingen bieden het beeld van generaties die reeds in een vrij vroege fase een voorkeur voor genres bepalen en deze gedurende hun levensloop vasthouden. Dat is typisch een verschijnsel dat goed past bij de informatieverwerkingstheorie. Een eenmaal gedane keuze leidt ertoe dat men zich kennis en vaardigheden verwerft op dat gebied en steeds meer plezier daaraan beleeft.

Het onderzoeksmateriaal is op dit punt dus goed in overeenstemming met

de informatieverwerkingstheorie. We mogen echter niet zeggen dat het erg spreekt tegen de statusverwervingstheorie. Daarvoor zouden we moeten laten zien dat het weinig of niet voorkomt dat mensen na hun socialisatiefase, en bij wisseling van statusgroep cultureel actief worden of van voorkeur wisselen. Alleen het materiaal van De Jager (1967) lijkt wat aanwijzingen te bieden dat dit inderdaad een zelden voorkomend verschijnsel is.

2.6. *Verloop van (spreiding van) deelname in de tijd*

Een gegeven waartoe we uit ambtelijk statistisch materiaal gemakkelijk toegang hebben, is de mate van deelname van de totale bevolking door de jaren heen. Het CBS verzamelt deze gegevens periodiek (bijvoorbeeld CBS, 1975). Een weergave van dit materiaal is ook te vinden in Valkman & Jansen (1975). Wat kunnen we op grond van onze theorieën zeggen over het verloop van participatie door de jaren heen? Het lijkt erop dat we op basis van beide theorieën kunnen verwachten dat deelname in de loop der jaren toegenomen is. Voor beide theorieën is de beredenering van deze verwachting echter verschillend.

Wat betreft de informatieverwerkingstheorie is de belangrijkste reden het toegenomen onderwijspeil van de bevolking. Daar waar aantoonbaar opleiding een zeer belangrijke determinant van culturele activiteit is (zie hierboven 2.3) kan men verwachten dat bij een toegenomen onderwijspeil de gemiddelde deelname is gegroeid. Het is goed erop te wijzen dat uit de informatieverwerkingstheorie *niet* volgt dat culturele activiteit meer gespreid is geraakt over opleidingsgroepen, dus dat lagere onderwijsgroepen actiever zouden zijn geworden.

De reden waarom we vanuit de statusverwervingstheorie zouden denken dat de cultuurparticipatie door de jaren heen is toegenomen, is gelegen in het feit dat in ideologisch opzicht onze samenleving in de afgelopen decennia gedemocratiseerd schijnt te zijn. Het is niet netjes meer om te denken in termen van rangen en standen, en prestigeverwerving. Deze ontwikkeling kan ook bij uitstek op het gebied van cultuur geobserveerd worden, waar het vormelijk karakter van sommige activiteiten aan het verdwijnen is. Daarmee is het motief van statusverwerving dat zou veroorzaken dat hogere statusgroepen wel cultureel actief zijn en lagere statusgroepen niet, in steeds sterkere mate vervallen. Als cultuur toch enige aantrekkelijkheid heeft behouden, kunnen we dan een steeds sterkere spreiding van culturele activiteit verwachten, niet alleen op de beroepen- en inkomensladders, maar ook over opleidingsgroepen.

Hoewel uit beide theorieën volgt dat culturele activiteit in de tijd zal toenemen, wijzen onderzoeksgegevens (CBS, 1975; Valkman & Jansen, 1975;

SCP, 1978) anders uit. In de afgelopen 25 jaar is het bezoek aan bioscoop, theater en concert gedurig en vrij sterk afgenomen, evenals het aantal verkochte boeken. Toegenomen is wel het lidmaatschap van bibliotheken en bezoek aan musea. Het SCP (1978) benadrukt dat de dalende trend beslist niet verklaard kan worden uit een verlaagd aanbod. Integendeel, in dezelfde periode is zowel de accommodatie op deze gebieden als de hoeveelheid daarin aangeboden evenementen toegenomen. Er wordt steeds meer gedaan voor een steeds kleiner publiek.

Een verklaring die het SCP (1978) hiervoor biedt, en die ook wel enigszins voor de hand ligt, is de opkomst van alternatieven: geluidsapparatuur en de opkomst van de televisie.

Dat de cultuurparticipatie in de afgelopen decennia zo gedaald is, kunnen we kennelijk met geen van beide theorieën verklaren. Iets anders is of de voorspellingen van deze theorieën uitkomen wat betreft het verloop van de sociale spreiding van culturele activiteit. Hoewel dit probleem bij een aantal auteurs in het brandpunt van de belangstelling staat (In 't Veld-Langeveld, 1961; SCP, 1974; Knulst, 1980) is er geen systematisch onderzoek naar gedaan. In een aantal gevallen is wel een wat impressionistisch antwoord gegeven op de vraag of het cultuurspreidingsbeleid van de overheid gelukt is. Het antwoord van het SCP (1974) en Knulst (1980) is hierop eenduidig: van het cultuurspreidingsbeleid is weinig te merken geweest. Recent heeft over een kortere periode ook Valkman gegevens uitgebracht (Valkman & Jansen 1981), en hieruit blijkt dat het concertbezoek vanaf 1975 niet meer gespreid is geraakt. Hoewel deze auteurs vrij duidelijk zijn, meten ze wel met een grove maat. Er zijn mogelijk wel kleine veranderingen op dit gebied geweest, maar deze vallen in het niet vergeleken met het verlangen cultuur over de lagere statusgroepen te verspreiden.

Nader onderzoek zal hier detailuitkomsten moeten brengen. Voorlopig houden we het erop dat er weinig spreiding van activiteit is opgetreden, en de informatieverwerkingstheorie er op dit punt wat beter afkomt dan de statusverwervingstheorie.

2.7. Milieu van herkomst en culturele socialisatie

Uit beide geschetste theorieën mag verwacht worden dat er een correlatie zal zijn tussen de hoogte van het milieu van herkomst en deelname aan culturele activiteiten. In beide gevallen gaat het allereerst om een *indirecte* causale relatie. Er bestaat immers in onze samenleving een vrij grote samenhang tussen het milieu van herkomst en het eigen milieu. Daarnaast kunnen we een zeker *direct* effect van milieu van herkomst verwachten, dus een invloed die over-

blijft na constant houden op de eigen opleiding, beroep en inkomen van de persoon.

Uit de informatieverwerkingstheorie kunnen we zo'n effect verwachten vanwege de culturele opvoeding die mensen in het ouderlijk huis ontvangen. Een dergelijke opvoeding bevordert kennis en vaardigheid die vereist of nuttig is om van cultuur te genieten. Een nadere voorspelling is dat het directe effect van milieu van herkomst op culturele activiteit weer geïnterpreteerd kan worden door culturele activiteit van ouders, een op cultuur gerichte socialisatie en de huidige culturele kennis en vaardigheden.

Uit de statusverweringstheorie kunnen we een direct effect van ouderlijk milieu op culturele participatie verwachten, als men de norm status te verwerven via culturele activiteit reeds in de jeugd heeft meegekregen en nog steeds hanteert. Een andere reden waarom we op statusgronden een effect van het ouderlijk milieu kunnen krijgen, is dat het milieu van herkomst nog steeds een belangrijke component is van het huidige milieu van de persoon en dat de daarin geldende normen daarom des te sterker van kracht zijn. Als nadere voorspellingen kunnen we aangeven dat, vanuit de statusverweringstheorie gezien, het directe effect van milieu van herkomst op de huidige culturele activiteit geïntermediateerd wordt door de mate van statusgerichtheid van dat milieu van herkomst en de persoon zelf, en de sterkte van de verbinding die bestaat tussen milieu van herkomst en de persoon.

Ook het milieu van herkomst en de culturele socialisatie behoren tot de kenmerken die in vrij veel onderzoeken in verband worden gebracht met de huidige culturele activiteit. Er wordt meestal een vrij sterk verband tussen deze variabelen en het huidige cultureel gedrag gevonden. Een aantal van deze resultaten hebben we al in 2.5 besproken bij de vraag of culturele activiteit altijd al vroeg in het leven begint. De resultaten van Asselbergs-Neessen (1969), Kamphorst & Van Besouw (1973) en De Jager (1967) zijn op dit punt eenduidig: culturele participatie in de vorm van theater- en concertbezoek wordt in veel gevallen thuis geleerd, en dat blijft het hele verdere leven door verschil maken. Ook in 'Leesgedrag en bibliotheekgebruik' (1975) wordt een vrij sterk verband geconstateerd tussen de aanwezigheid van boeken vroeger thuis en huidig leesgedrag, maar daarbij wordt niet constant gehouden op eigen opleiding van de ondervraagde. Dat doet ook niet Overste (1973), die een sterk verband constateert tussen het houden van ernstige klassieke muziek (bij dit onderzoek de meest geldige meting van muziekactiviteit) en muzikale socialisatie. De Jager (1967) heeft vergelijkbare verbanden onderzocht tussen de muzikale socialisatie in het ouderlijk gezin en de mate van deelname aan muziekmanifestaties, voorkeuren voor modernere en ernstiger soorten van muziek, en daarbij wel constant gehouden op de eigen oplei-

ding van de ondervraagden. Een zelfstandig effect van muzikale socialisatie blijft dan overeind. Het SCP (1976) heeft met een hierboven (2.3) ook al vermelde bevinding laten zien dat het milieu van herkomst blijft differentiëren in cultuurparticipatie als constant gehouden wordt op eigen opleiding en inkomen van de ondervraagde. In een eigen onderzoek (Ganzeboom, 1982a) hebben we gevonden dat het directe effect van ouderlijk milieu ongeveer 35% is van het directe effect van opleiding. Bernard (1973) heeft zelfs eens gevonden dat het ouderlijk milieu sterker differentieert dan de eigen statuskenmerken.

Al deze onderzoeksuitslagen wijzen dus op vrij sterke samenhangen tussen milieu van herkomst, daarin genoten culturele socialisatie en huidig cultureel gedrag. Voorzover in de onderzoeken de vraag aan de orde is gesteld of dit effect verklaard kan worden uit de eigen status van de ondervraagde blijkt telkens een direct effect overeind te blijven.

Overigens zijn de vermelde relaties tussen milieu van herkomst, culturele socialisatie en culturele activiteit goed te plaatsen binnen zowel de informatieverwerkingstheorie als de statusverwervingstheorie. In het eerste geval kunnen we verwachten dat het effect via huidige kennis en vaardigheden verloopt. In het tweede geval kunnen we verwachten dat het loopt via statusgevoeligheid en de mate van integratie in de statusgroep. Er zijn incidentele aanwijzingen dat de informatietheoretische verklaring beter is. Zowel uit de onderzoeken van De Jager (1967) als Overste (1973) blijkt namelijk dat mensen die relatief vroeg gesocialiseerd zijn in de klassieke muziek-cultuur, tot op de dag van vandaag daar meer verstand van hebben, en voorkeur hebben voor ernstiger en moeilijker vormen van klassieke muziek. Een dissonant komt uit Frankrijk: Bertier (1976) heeft juist gevonden dat muzikale socialisatie geef fluit uitmaakt in huidige muzikale voorkeuren.

2.8. Statusinconsistentie en -mobiliteit

We spreken van statusinconsistentie wanneer iemand op één statusladder een aanzienlijk andere positie inneemt dan op een andere. We spreken van sociale mobiliteit wanneer mensen op een statusladder een aanzienlijk andere positie innemen dan hun ouders. We spreken van een effect van statusinconsistentie of sociale mobiliteit wanneer door deze inconsistentie of mobiliteit meer of minder culturele activiteit is dan op basis van de aan deze inconsistentie of mobiliteit ten grondslag liggende kenmerken verwacht mocht worden.

De informatieverwerkingstheorie heeft over het effect van statusinconsistentie en sociale mobiliteit niets te zeggen. Dergelijke effecten zullen niet

optreden, en culturele activiteit zal een additieve functie zijn van de statusdimensies, in het bijzonder opleiding.

Vanuit de statusverwervingstheorie voorspellen we echter dat mensen met een lage opleiding en een hoog beroep/inkomen, en in het analoge geval van een laag milieu van herkomst en een hoge opleiding/beroep/inkomen extra veel aan culturele activiteit zullen doen. Deze gevallen representeren het klassieke beeld van de *nouveau riche*/parvenu die tracht door culturele activiteiten de lage aanvangsstatus te compenseren en te verhullen.

Naar dergelijke effecten is in de ons bekende literatuur nauwelijks onderzoek gedaan. De enige aanwijzing geeft Asselbergs-Neessen (1969) die vindt dat sociale stijgers (en sociale dalers) meer de schouwburg bezoeken. Omdat zij niet probeert dit effect te isoleren van dat van milieu van herkomst en huidige milieu is het evenwel niet duidelijk of we hieraan waarde moeten hechten.

2.9. Kennis en vaardigheden

Volgens de informatieverwerkingstheorie is de centrale determinant van culturele activiteit het vermogen van iemand om culturele informatie te verwerken en er op die manier meer plezier aan te beleven. We kunnen denken dat dit vermogen gedeeltelijk het resultaat van aangeboren aanleg is, gedeeltelijk van vroeg ontwikkelde algemene (cognitieve) vaardigheden, en gedeeltelijk van specifieke training op cultureel gebied. Mensen die al veel weten van een bepaald cultureel gebied, zullen daardoor meer deelnemen dan mensen die (nog) niet zoveel weten van een bepaald gebied. Men zal ook een grote deelname aan culturele activiteiten aantreffen bij mensen die deze kunstvorm zelf beoefenen. Immers de grootste kennis over een cultuurvorm treft men aan bij hen die deze zelf beheersen.

Binnen de informatieverwerkingstheorie is de voorspelling over de invloed van kennis en vaardigheden op deelname aan culturele activiteiten van bijzonder groot belang, zij vormt de *crux* van de argumentatie. Jammer genoeg is ze niet erg exclusief voor de informatieverwerkingstheorie, wanneer als toetsing alleen maar gekeken wordt naar een samenhang tussen culturele kennis/vaardigheid en culturele activiteit. We kunnen namelijk een dergelijk verband ook vinden op basis van een andere causale volgorde, waarin culturele activiteit de kennis over de cultuurvorm bevordert. Vanuit de informatietheorie gezien loopt het effect dus over en weer. In dit beeld is cultuurparticipatie een zichzelf versterkend proces van wisselwerking van deelname en informatieverwerking.

De statusverwervingstheorie doet geen voorspelling over de *invloed* van

kennis *op* culturele activiteit. Scherper geformuleerd: de statusverwervingstheorie doet de voorspelling dat wanneer de overige invloeden van statusverwerving gelijk blijven, er geen verschil in deelname zal *ontstaan* tussen mensen met veel en met weinig kennis/vaardigheid. Wanneer we echter als ad hoc-hypothese accepteren dat mensen door deelname toch met wat culturele kennis verrijkt worden (ook al nemen zij deel uit statusmotieven) kunnen we echter ook binnen de statusverwervingstheorie een samenhang tussen kennis en deelname verwachten.

Het bestaan van een correlatie tussen kennis en participatie is volgens deze redenering geen punt dat exclusief in het voordeel van de informatietheorie zou zijn. Het verschil tussen de beide theorieën zit erin dat de informatieverwerkingstheorie een wisselwerking tussen kennis en deelname veronderstelt, en de statusverwervingstheorie niet. De geschetste moeilijkheden lijken zich in wat mindere mate voor te doen als kennis/vaardigheid wordt afgemeten aan het zelf beoefenen van een kunstvorm. Binnen de informatieverwerkingstheorie hoort de voorspelling dat kennis/vaardigheid het verband tussen opleiding, milieu van herkomst en culturele socialisatie met huidige activiteit interpreteert, binnen de statusverwervingstheorie is dat niet het geval.

De resultaten van onderzoek naar het effect van kennis en vaardigheid wijzen alle in de richting van een vrij sterk verband tussen deze variabelen en deelname op cultureel gebied. Met name op het terrein van muziek is een sterk verband aangetoond. De Jager (1967) constateert dat concertbezoekers die zelf een muziekinstrument bespelen vaak al op vroege leeftijd concerten gaan bezoeken en daarin wat zwaardere voorkeuren hebben. Overste (1973) heeft een uitdrukkelijke kennistest op muzikaal gebied gehouden en daar komt een sterk verband uit met het houden van serieuze klassieke muziek. Valkman & Jansen (1975) constateren dat het beschikken over afspeelapparatuur en het hebben van een grote platencollectie positief correleert met concertbezoek. Dollase (1978) vermeldt dat liefhebbers van moderne jazz (in tegenstelling tot de eenvoudiger mainstream) veel meer van hun muzieksoort weten. Een kennistest, maar dan op het gebied van de dans, is ook gehouden door Schrijnen-Van Gastel (1974). Ook bij haar hangt kennis sterk samen met bezoek. Een werkelijk fantastisch resultaat komt naar voren uit publieksonderzoekingen in het Stedelijk Museum Amsterdam (Dijkman & Openhuizen, 1980). Van de ondervraagde bezoekers blijkt bijna de helft zich te beschouwen als actief beeldend kunstenaar! Eykman (1981) heeft een heel onderzoek gedaan naar 'actieve' en 'passieve' cultuurparticipatie. Uit haar gegevens is echter niet meer op te maken, dan dat er een vrij stevige samenhang tussen die twee is, niet hoe groot en op welke gebieden in het bijzonder.

Een negatief resultaat voor de informatieverwerkingstheorie vinden we in

het oudere vrijetijdsbestedingsonderzoek van het CBS (1965). Hierin komt naar voren dat cultuurparticipatie veel voorkomt bij mensen die zelf piano of blokfluit spelen. Uit men zijn muzikaliteit echter op mondharmonica, gitaar of accordeon (waarvan het bespelen samenhangt met televisie en voetbal kijken), dan behoort men niet zo gemakkelijk tot de cultureel actieven. Hoe alledaags dit resultaat er ook uit mag zien, het wijst zeer duidelijk naar een statusgroepeninterpretatie en zwakt de informatieverwerkingsinterpretatie af.

Er is in de bovenvermelde onderzoeksuitslagen weinig dat exclusief wijst op een directe invloed van kennis/vaardigheid op activiteit, zoals de informatieverwerkingstheorie deze voorspelt. Zelfs ten aanzien van het zelf bespelen van instrumenten blijkt uit geen onderzoek dat dit voorafgaat aan concertbezoek, al zou men dat op basis van de alledaagse waarneming wel veronderstellen. De enige die geprobeerd heeft of kennis het verband tussen opleiding en participatie kan wegverklaren is Overste (1973). Hieruit blijkt dat er nog een behoorlijk effect van opleiding op 'houding tegenover klassieke muziek' overblijft als je constant houdt op kennis van dat gebied. Ook al niet zo sterk voor de informatieverwerkingstheorie.

2.10. Invloed van waarden en normen

Een klassieke verklaringswijze in de sociologie voor gedragingen van personen is een verband te leggen tussen waarden, normen en houdingen van deze personen en hun handelingen. Deze verklaringswijze levert veel moeilijkheden op. Een *eerste* is dat zij vanuit het oogpunt van causale analyse moeilijk toetsbaar is ten opzichte van de theorie dat handelingen de houdingen etc. bepalen, en niet omgekeerd. Een *tweede* moeilijkheid is dat velen niet goed inzien wat nu eigenlijk de verklarende waarde is van een overeenkomst tussen *hetgeen mensen doen en hetgeen ze zeggen leuk te vinden* (Homans, 1974). Een *derde* moeilijkheid is dat het meest opmerkelijke resultaat van deze onderzoekstraditie is (Tazelaar, 1980) dat er vaak bijzonder weinig verband is tussen houdingen etc. van subjecten en hun handelingen. Dat geldt zelfs in gevallen dat de gemeten houdingen etc. gedragsvoornemens zijn.

Toch is een verklaring in termen van houdingen en dergelijke subjectieve elementen bepleit door Welters & Eykman (1978). We delen hun verwachting dat dit veel zal opleveren niet. Met name zijn we niet erg geïnteresseerd in subjectieve elementen die zo dicht bij het feitelijk gedrag liggen, dat het verschil tussen beide nauwelijks nog te zien is. Dergelijke variabelen zijn met name door Stoppelenburg (1979) gemeten. Zijn probleemstelling (hoe komt het dat er mensen zijn die wel willen deelnemen, maar dat niet doen?) is wel

interessant, maar deze wordt weer niet vanuit een theorie over houdingen beantwoord.

Het lijkt interessanter om hypothesen te maken over een relatie tussen culturele participatie en meer algemene normen en waarden die in een samenleving of een sociale groepering daarin van kracht zijn. Het is mogelijk vanuit de beide theoretische alternatieven voorspellingen te maken over waarden die individuen of sociale groeperingen aanhangen en de mate van culturele participatie. Vanuit de informatieverwerkingstheorie kunnen we verwachten dat cultuurdeelname wordt geassocieerd met waarden die op de hoogste trap van Maslows (1970) behoeftenhiërarchie thuishoren: ontplooiing, ontwikkeling, zelfactualisatie. Mensen die dergelijke waarden hoog in hun vaandel hebben staan, zullen meer aan culturele activiteiten deelnemen.

Vanuit de statusverwervingstheorie kunnen we voorspellen dat cultuurdeelname geassocieerd wordt met waarden die op de één na hoogste trap van Maslow (1970) voorkomen: respect en sociale achting.

In het onderzoek naar culturele activiteit is betrekkelijk weinig systematisch aandacht besteed aan het effect van waarden en normen. Waar dit al wel gebeurd is, wekt het de indruk dat vooraf geen ideeën zijn geformuleerd over de aard van de effectrijke waarden en normen. Zo onderzoekt Wippler (1968) de relatie tussen vrijetijdsgedrag en progressiviteit, maar vindt geen verband. Een dergelijk verband is door andere onderzoekers wel gevonden. Asselbergs-Neessen (1969) constateert dat politiek progressieve mensen wat minder naar de schouwburg gaan. Dollase (1978) vindt dat mensen die moderne jazz prefereren boven mainstream vaak revolutionaire waarden aanhangen, en de gemiddelde jazz-liefhebber wat linkser is dan de doorsnee van de Westduitse bevolking. Stoppelenburg (1979) heeft in zijn onderzoek ook nogal wat werk gemaakt van abstracte waardenoriëntatie (naast gedragsvoornemens). Achtereenvolgens worden onderzocht: hedonisme, puritanisme, socialisme, zelfrealisatie, vriendschap, rationalisme, conformisme en altruïsme. Dat alles levert weinig tot geen differentiatie in culturele activiteit op. Vanuit onze theorieën zouden we deze alleen verwacht hebben bij 'zelfactualisatie' en 'conformisme'. Ook Kamphorst & Van Besouw (1973) hebben een aantal motieven voor schouwburgbezoek gevraagd. Items die kunnen staan voor 'ontplooiing' en 'ontwikkeling' blijken hier weinig verschil te maken.

Een verklaring voor cultureel gedrag op basis van waarden en normen heeft dus tot op heden niet veel resultaat opgeleverd.

2.11. Voorkeur voor complexe informatie

Vanuit de informatieverwerkingstheorie is er een persoonlijkheidskenmerk dat de kans op cultuurdeelname bevordert: extraversie of voorkeur voor complexe informatie. Extraverten houden van een hoog stimuleringsniveau en zoeken activiteiten die hieraan tegemoet komen. Hun tegenpolen, introverten, houden van een lager stimuleringsniveau en zullen dergelijke activiteiten dus mijden.

De statusverwervingstheorie bevat geen uitspraken over extraversie/introversie en voorspelt dus dat deze variabelen geen verschil zullen maken in participatie.

We kennen geen cultuurparticipatie-onderzoek waarin deze veronderstellingen rechtstreeks op de proef zijn gesteld. Toch zijn er uit bestaand onderzoek een aantal aanwijzingen te halen voor de gedachte dat deze persoonlijkheidsdimensie een rol speelt bij culturele activiteit.

Hierboven is al eens (2.10) vermeld dat voorkeur voor moeilijke en modernere vormen van cultuur relatief meer voorkomt bij progressieve mensen (Dollase, 1978). De Jager (1967) citeert onderzoek van Mikol en van Rosenberg & Zimmert waaruit blijkt dat zulks ook het geval is bij niet-autoritaire mensen. We denken dat progressieve politieke voorkeuren en niet-autoritarisme verwant zijn aan extraversie. Wat directer zijn de aanwijzingen uit een aantal onderzoekingen (Kamphorst & Van Besouw, 1973; Stoppeleburg, 1979) dat culturele activiteit samenhangt met allerlei andere vormen van sociale activiteit. Toffler (1964) wijst er bij bespreking van Amerikaans onderzoek op dat cultuurconsumenten zich onderscheiden door een hoge activiteit op allerlei dimensies: veel lezen, sterke voorkeur voor nieuwe dingen en buitenlandse goederen, veel geografische en sociale mobiliteit. Hij vermeldt daarbij dat dit verband standhoudt bij constant houden op opleiding. Voor vergelijkbare gegevens in Nederland kunnen we terecht bij 'Leesgedrag en bibliotheekgebruik' (1975), waaruit blijkt dat veel-lezers graag nieuwe modes volgen, onbekende gerechten eten en zoeken naar nieuwe dingen in winkels.

Er zij met nadruk op gewezen dat het verband tussen introversie/extraversie en deze onderzoeksbevindingen door ons wordt gelegd en niet door de auteurs. Het is echter een betekenisvol rijtje. Het gaat hier niet om iets voor de hand liggends. Er is immers niets dat mensen die veel boeken lezen, dwingt onbekende gerechten te bestellen en de mode te volgen. Dergelijke items zouden wel direct ontleend kunnen zijn aan gestandaardiseerde extraversietesten.

3. Overzicht en methodologische nabeschuiving

Bijgaand schema geeft een overzicht van voorspellingen die we wat betreft 10 topics uit de twee theorieën hebben afgeleid. Grafisch is een impressie gegeven in hoeverre uit de door ons besproken literatuur bevestigingen, dan wel weerleggingen naar voren komen. Het resultaat is dat voor beide theorieën positieve aanwijzingen overblijven, zij het dat over de gehele linie genomen de informatieverwerkingstheorie er wat beter voor schijnt te staan dan de statusverwervingstheorie.

Gaandeweg is de lezer zich wellicht de vraag gaan stellen of het wel juist is de informatieverwerkingstheorie en de statusverwervingstheorie als concurrenten tegenover elkaar te stellen. Is het niet mogelijk dat zij beide tegelijkertijd waar zijn? Zijn er ook niet veel elementen voorstelbaar die in beide theorieën passen? Te denken valt aan de mogelijkheid dat culturele activiteit het meest voorkomt bij hen die door informatietheoretische termen het meest geschikt voor zijn, en dat zij tegelijkertijd aan dit gedrag status kunnen ontleenen. Een lastig te plaatsen tussenvorm voor onze concurrerende formulering van de theorieën is vooral de toch wel realistische veronderstelling dat men in kringen van een culturele elite zich status kan verwerven met deelname aan complexe cultuurvormen ('ik begreep het wel niet helemaal, maar ik vond het toch wel erg goed').

Inderdaad is het tegenover elkaar plaatsen van de beide theorieën een door ons gemaakte constructie die op logische gronden niet noodzakelijk is. Het is heel wel mogelijk dat status- en informatie-aspecten beide een – soms verschillende – werking vertonen. Het is alleen de vraag of men met een dergelijke constatering wat opschiet, als niet aangegeven wordt hoe de beide theorieën geïntegreerd moeten worden.

Daarnaast kan men zich afvragen waarom het überhaupt nodig is om van het idee van twee theorieën af te komen. Is het niet mogelijk met beide verder te werken? Om aan te tonen dat dit in sommige situaties geen bruikbaar alternatief is, volgt het volgende voorbeeld uit het onderzoek naar beleving van monumenten (Ganzeboom, 1982c).

In monumentenzorg wordt de volgende beleidswijziging overwogen, respectievelijk uitgevoerd. Tot op heden wordt het geld voor restauraties met name uitgegeven aan traditionele grote objecten: zeer oude objecten van de soort 'kerken en paleizen'. Onder druk van maatschappelijke kritiek gaat men er nu toe over andere objecten in het monumentenbestand op te nemen: nieuwere architectuur, bijvoorbeeld volkswoningbouw, industriële monumenten en andere objecten uit de geschiedenis van het 'gewone volk'. Welk effect valt van deze beleidswijziging te verwachten? Zal de sympathie voor

monumentenzorg in de samenleving, en in het bijzonder bij de onderste lagen hiervan toenemen? Vanuit de informatieverwerkingstheorie zouden we het tegendeel verwachten: de nieuw in het beschermingsbeleid op te nemen objecten zijn 'complex' in de zin dat hun cultuurhistorische waarde en hun eventuele schoonheid slechts in te zien valt voor hen met voldoende kennis van zaken. Vanuit de statutheorie zou men wél een groeiende sympathie, en zeker in de onderste lagen van de samenleving, verwachten. De nieuw te beschermen objecten symboliseren immers in veel grotere mate deze groepen.

Dit lijkt nu in beginsel een typisch geval waarover we op basis van een theorie voorspellingen zouden willen doen. Als we niet eerst weten met welke van onze theorieën we het beste zo'n voorspelling kunnen doen, komen we er echter niet uit.

Er zijn in beginsel drie manieren om van de situatie van concurrerende theorieën die beide aanspraak maken op enig uniek waarheids(overschot)gehalte naar één gezichtspunt te komen: kiezen, lijmen en integreren.

Bij *kieszen* besluiten we op basis van een gegeven aantal onderzoeksresultaten (voorlopig) de voorkeur te geven aan één van de concurrenten. We hebben dat hierboven gedaan door te zeggen dat 'naar onze indruk de informatietheorie er over het geheel genomen wat beter voor schijnt te staan'. We zouden deze beslissing exacter kunnen motiveren door een kwantitatieve vergelijking te maken. Een voor de hand liggende basis hiervoor (Ganzeboom, 1983) is de beide theorieën te vergelijken aan de hand van de mate waarin zij bij causale modellering volgens een X^2 -criterium de empirische correlatietabel benaderen. Willen we echter niet alleen de resultaten van één onderzoek, maar van een gehele onderzoekstraditie op deze manier vergelijken, dan is dit een uiterst ingewikkelde bezigheid. Het betekent dat we alle metingen en relaties op vergelijkbare schalen moeten brengen. Voor wat betreft het Nederlands onderzoeksmateriaal hebben we ons een dergelijk project in te toekomst voorgenomen (Ganzeboom, 1982b).

Bij *lijmen* kiezen we voor verschillende delen van het te verklaren proces de best passende theorieën. Lijmen lijkt de werkelijkheid wat beter te kunnen benaderen dan kiezen. De vraag is of dit ook geldt voor nieuwe terreinen. Voorzover deze niet geassocieerd kunnen worden met fragmenten uit de bestaande structuur, blijven we met lege handen zitten.

Bij *integreren* proberen we een nieuwe en informatievere theorie te formuleren die de beide oude als afgeleide vorm bevat, oude moeilijkheden oplost en nieuwe voorspellingen doet die de toetsing doorstaan. De meest voor de hand liggende weg in dit geval lijkt een kwantitatief geformuleerde theorie te maken. Van elke culturele activiteit wordt aangegeven hoe moeilijk zij is, en van elke statusdimensie in hoeverre zij informatieverwerkings-

vermogen, en in hoeverre zij statusverwervingsgedrag bevordert. Ook hierbij is het gewenst niet alleen de resultaten van het eigen onderzoek, maar ook dat van ouder onderzoek zo te behandelen. Ook dit hebben we ons voorgenomen voor een toekomstig project (Ganzeboom, 1982b).

Dit alles geldt slechts voorzover men een tussentijdse balans van de onderzoekstraditie wil opmaken. Voor praktische doeleinden is men daartoe gedwongen. Voor de ontwikkeling van de onderzoekstraditie zelf is niet alleen een tussentijdse balans belangrijk, maar evenzeer het ontwikkelen van nieuwe en informatievere theoretische alternatieven.

Noten

1. Een toetsing van de hier geformuleerde theorieën aan de hand van nieuw verzamelde gegevens wordt op dit moment uitgevoerd, en zal in de loop van 1983 worden gepubliceerd (Ganzeboom, 1983).
2. We spreken hier over introverten en extraverten alsof het twee verschillende 'typen' zijn. Dit gebeurt om betoogtechnische redenen. In feite is deze dimensie als psychisch basissenmerk bedoeld, en dus normaal verdeeld met meer tussenvormen dan uitersten.

Geraadpleegde literatuur

- Asselbergs-Neessen, V., *Het (mogelijke) publiek van de Nijmeegse stadsschouwburg*, Sociologisch Instituut, Nijmegen, 1969.
- Baumol, W.J., & W.G. Bowen, *Performing arts: the economic dilemma*, Twentieth Century Fund, New York, 1966.
- Becker, G.S., *The economic approach to human behavior*, Chicago Press, Chicago, 1976.
- Bernard, Y., *Psycho-sociologie du goût en matière de peinture*, Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, 1973.
- Bertier, N., 'Mélomanes et musiques contemporaines', *Revue française de Sociologie*, XVII, 1976, 499-507, Ned. versie: *Mens en Maatschappij*, boekaflevering 1980, 126-135.
- Bourdieu, P., 'Les musées et leur public', *Expansisme et la recherche scientifique*, 1964, 26-28.
- CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek), *Vrijtijdsbesteding in Nederland*, winter 1955/1956, De Haan, Zeist, 1959.
- CBS, *Vrijtijdsbesteding in Nederland*, 1962/1963, De Haan, Zeist, 1965.
- CBS, *Muziek en Theater*, Staatsuitgeverij, Den Haag, 1975.
- CBS, *De leefsituatie van de Nederlandse bevolking 1977*, Deel II, 'Vrije tijd en vrijetijdsbesteding', De Haan, Zeist, 1979.
- Delden, M.H. van, *Oriëntatie op werk en vrije tijd, een empirisch onderzoek onder de Nederlandse beroepsbevolking*, Intern rapport, Sociologisch Instituut, Groningen, 1969.
- Dollase, R., M. Rüstenberg & H.J. Stollenberg, *Das Jazzpublikum – zur Sozialpsychologie einer kulturellen Minderheit*, Schott, Mainz, 1978.
- Dumazedier, J., & A. Ripert, *Loisir et culture*, Editions du Seuil, Paris, 1966.
- Dijkman, G., & R. Oppenhuizen, *Publieksonderzoek Stedelijk Museum Amsterdam*, z.u., Amsterdam, 1980.

- Eykman, C., *Amateuristische kunstbeoefening-II*, Ministerie voor Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, 1982.
- Eykman, C., *Het profiel van de lezer*, Ministerie voor Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, Rijswijk, 1981.
- Eysenck, H., *The Biological Basis of Personality*, Thomas, Springfield (Ill.), 1967.
- Eysenck, H., *Personality structure and measurement*, Routledge, London, 1968.
- Ganzeboom, H., *Beleving van Monumenten-I*, wetenschappelijk verslag, Sociologisch Instituut, Utrecht, 1982a.
- Ganzeboom, H., *Cultuurparticipatie in Nederland, 1955-1980*, onderzoeksvorstel, Sociologisch Instituut, Utrecht, 1982b.
- Ganzeboom, H., *Beleving van Monumenten-II*, wetenschappelijk verslag (in ontwerp), Sociologisch Instituut, Utrecht, 1982c.
- Ganzeboom, H., *Cultuurparticipatie en beleving van monumenten*, (in ontwerp), Sociologisch Instituut, Utrecht, 1983.
- Homans, G.C., *Social behavior, its elementary forms*, 2e dr., Harcourt, New York, 1974.
- Jager, H. De, *Cultuuroverdracht en concertbezoek*, Stenfort-Kroese, Leiden, 1967.
- Kamphorst, T.J., & L.J.M. van Besouw-Van Meer, *De avondbesteding van de Utrechtse bevolking*, Sociologisch Instituut, Utrecht, 1971.
- Kamphorst, T.J., & L.J.M. van Besouw-Van Meer, *Schouwburgbezoek als vorm van vrijetijds-gedrag*, Sociologisch Instituut, Utrecht, 1973.
- Kando, T., *Leisure and popular culture in transition*, hfdst. 5, 'Popular culture', Mosby, St. Louis, 1975, 106-134.
- Knulst, W., 'Vermanen, verheffen en verdelen – een sociologische beschouwing over cultuur-politiek en publieksbeleid in Nederland in de laatste honderd jaar', In: *Tien jaar ontwikkeling van het toneel – feiten, cijfers, cultuurpolitieke achtergronden*, Instituut voor Marktonderzoek, z.p., 1980, 53-79.
- Leesgedrag en bibliotheekgebruik*
- Nederlands Centrum voor Marketing Analyse en Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek b.v., Staatsuitgeverij, Den Haag, 1975.
- Maslow, A., *Motivation and Personality*, 2e dr. (1970), Ned: *Motivatie en persoonlijkheid*, Lemniscaat, Rotterdam, 1972.
- Mechelen, F. van, (leid.), *Vrijetijdsbesteding in Vlaanderen* (3 delen), Antwerpen, Uitgeverij SM Ontwikkeling, 1966-1967.
- Overste, A.M., *Klassieke muziek, gedrag, kennis, meningen, voorkeuren* (2 delen), NOS, Afd. Kijk- en luisteronderzoek, Hilversum, 1973.
- SCP (Sociaal Cultureel Planbureau), *Sociaal en Cultureel Rapport 1974*, Staatsuitgeverij, Den Haag, 1974.
- SCP, *Sociaal en Cultureel Rapport 1976*, Staatsuitgeverij, Den Haag, 1976.
- SCP, *Sociaal en Cultureel Rapport 1978*, Staatsuitgeverij, Den Haag, 1978.
- Schijnen-Van Gastel, A., *Dans en publiek, onderzoek naar de maatschappelijke en culturele reikwijdte van het dansaanbod in Nederland*, Boekmanstichting, Amsterdam, 1974.
- Spurwerkboekenomnibus 1979-1981*, Stichting spurwerk betreffende het boek, Amsterdam, 1979-1981.
- Stoppelenburg, P.A., *Achtergronden van niet-deelname aan cultuur en recreatie in Nederland* (2 delen), Instituut voor Arbeidsvraagstukken, Tilburg, 1979.
- Tazelaar, F., *Mentale incongruenties, sociale restricties, gedrag*, Sociologisch Instituut, Utrecht, 1980.
- Toffler, A., *The culture consumers*, St. Martins Press, New York, 1964, pp. 24-41.

- Valkman, O., *Queen voor de Nachtwacht*, Boekmanstichting, Amsterdam, 1976.
- Valkman, O., & T. Jansen, *Muziek en Publiek*, Boekmanstichting, Amsterdam, 1975.
- Valkman, O., *Muziek en publiek in 1980*, Boekmanstichting, Amsterdam, 1981.
- Veblen, Th., *The Theory of the Leisure Class*, 1899.
- Veen, P., e.a., *Stedelijke recreatie, de betekenis en aantrekkelijkheid van vrijetijdsgedrag*, Vakgroep Sociale Psychologie, Groningen, 1981.
- Weber, M., *Wirtschaft und Gesellschaft*, 1921.
- Welters, L.A., & C. Eykman, *Geld voor kunstkopers, het functioneren van de Aankoop Subsidie Regeling Kunstwerken*, Boekmanstichting, Amsterdam, 1976.
- Welters, L.A., & C. Eykman, *Huren van kunst, het gebruik van uitleencentra*, Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, Rijswijk.
- Wippler, R., *Sociale determinanten van vrijetijdsgedrag*, Van Gorcum, Assen, 1968.
- Wolff, P. De, & A.C. Hissing, *Openbare vermakelijkheden en publiek te Amsterdam, een onderzoek naar het bezoek aan film, toneel en concert in de hoofdstad en de factoren die daarop van invloed zijn*, Van Gorcum, Assen, 1957.
- Zweers, W., & L. Welters, *Toneel en Publiek in Nederland*, Rotterdamse Universitaire Pers, Rotterdam, 1970.

Overzicht van voorspellingen en afgeleide voorspellingen over 10 aspecten van cultuurparticipatie

1. Overlap van publieksgroepen

● naarmate cultuurvormen meer een beroep doen op gelijksoortige kennis en vaardigheden, des te meer overlap			● naarmate cultuurvormen meer eenzelfde status verlenen, des te meer overlap
● weinig overlap tussen muzikale en intellectuele cultuurvormen			● grote overlap tussen muzikale, en intellectuele cultuurvormen met vergelijkbare statusdrempels
● veel overlap tussen monument- en museumbezoekers			

2. Effecten van statusdimensies

● opleiding heeft het sterkste effect op cultuurdeelname			● beroepsprestige heeft het sterkste effect op cultuurdeelname
● opleiding verklaart het effect van andere statusdimensies			● alle statusdimensies hebben een zelfstandig effect

3. Verschillen in sociale spreiding

● hoe complexer een cultuurvorm, des te geringer de sociale spreiding			● hoe statusverlenender een cultuurvorm, des te geringer de sociale spreiding
● eenvoudig theater en concert: erg gespreid			● theater en concert: weinig gespreid

- modern theater: weinig gespreid
- monumenten en verzamelingen uit dagelijks leven: weinig gespreide belangstelling

- vormings- en politiek theater: gespreid
- monumenten en verzamelingen uit het dagelijks leven: gespreide belangstelling

4. Culturele carrières

- deelname begint vroeg; hoe vroeger begonnen, des te meer deelname
- deelname loopt zonder onderbreking door
- wie eenmaal ophoudt, stopt voorgoed

- deelname begint bij intreding in hogere statusgroep
- deelname fluctueert met lidmaatschap hogere statusgroepen
- bij verandering van statusgroep (huwelijk, verhuizing), verandert de deelname

5. Verloop van deelname in de tijd

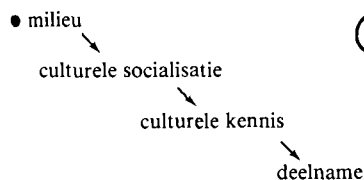
- opleidingspeil stijgt, dus stijging van totale deelname
- spreiding van deelname over opleidingsgroepen neemt niet toe

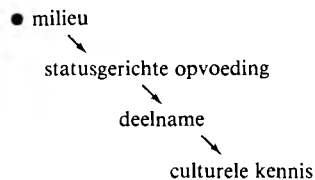
- statusmotivatie neemt af, dus stijging van deelname van lagere groepen (en totale deelname)
- spreiding van deelname over statusgroepen neemt toe

6. Milieu van herkomst en culturele socialisatie

- hoe meer verwerving van culturele informatie in socialisatie, des te meer deelname

- hoe meer statusbeklemtonende socialisatie, des te meer deelname

7. Statusinconsistentie en sociale mobiliteit

- geen effecten

- hogere deelname bij lage af- en hoge bereikte status
- hogere deelname bij lage opleiding en hoog beroep/inkomen

8. Kennis en vaardigheden

- naarmate meer kennis van een cultuurvorm, des te meer deelname daaraan
- naarmate meer deelname, meer kennis
- opleiding

culturele kennis

deelname

- idem: naarmate meer deelname, meer kennis
- opleiding

deelname

culturele kennis

9. Waarden en normen

- naarmate 'zelfactualisatie' belangrijker waarde, meer deelname

- naarmate 'sociale erkenning' belangrijker waarde, meer deelname

10. Voorkeur voor complexe stimulering

- hoe extravert, des te meer deelname

- geen effect

vaak onderzocht

matig onderzocht

weinig onderzocht

niet onderzocht

bevestigende
onderzoeksuitslagen

weerleggende
onderzoeksuitslagen